

УДК 614(477)“1932-1933”

**ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ МЕДИЧНИХ АСПЕКТІВ
ПРОБЛЕМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ
В 1932-1933РР. НА УКРАЇНІ**

**HISTORY OF STUDYING MEDICAL ASPECTS
OF HUMAN HEALTH PROBLEMS IN 1932-1933
IN UKRAINE**

Свинаренко Н. О.,

кандидат історичних наук, доцент, Харківський
національний економічний університет імені
Семена Кузнеця (Україна, Харків),
e-mail: nsvinarenko2@gmail.com

Добрунова Л. Е.,

кандидат історичних наук, доцент, Харківський
національний економічний університет імені
Семена Кузнеця (Україна, Харків),
e-mail: dobrunova.l@rambler.ru

Svinarenko N. O.,

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Kharkiv National Economic Semyon Kuznets University
(Ukraine, Kharkiv),
e-mail: nsvinarenko2@gmail.com*

Dobrunova L. E.,

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Kharkiv National Economic Semyon Kuznets University
(Ukraine, Kharkiv),
e-mail: dobrunova.l@rambler.ru*

Проаналізовано сучасну наукову літературу, де розглядається історія вивчення медичних аспектів проблем охорони здоров'я людей в 1932-1933 рр. на Україні. Описано типові хвороби того часу та названі безпосередні причини смертей людей у документації 1932-1933 рр. на Україні. Вказано на контрастність у рівні забезпечення продовольством пересічних робітників, селян та партійного керівництва на місцях. Зазначено, що рівень санітарних умов проживання та умов праці робітників та селян був низький, бо держава банально економила на цьому. Натомість у багатьох українських містах у 1932-1933 рр. розвивалася медична наука, у багатьох містах працювали медичні інститути, училища, видавалася спеціалізована література.

Ключові слова: система охорони здоров'я, пересічні трудівники, антисанітарні умови, продуктивні пайки, Голодомор 1932-1933 рр., погане харчування.

Analyzed modern on science literature, de medical aspects of the problem of protecting people's health in 1932-1933r. in Ukraine. It describes the types of twigs of that hour and the name of the causeless causes of deaths in documents of 1932-1933 pp in Ukraine. It was pointed out at the contrast in the food safety of the food workers, the villagers and the party workers in the towns.

It is indicated that the current number of sanitary minds is that the minds are praised, the villagers and the villagers are low, the state has trivially saved everyone. But in many Ukrainian cities from 1932-1933 pp. medical science was developing, at they were attending medical institutes, schools, and special literature was seen.

Keywords: health protection system, recruited workers, unsanitary food, ration rations, hunger is great 1932-1933 poor nutrition.

Про Голодомор 1932-1933 рр. на Україні в цілому та по конкретних регіонах написано чимало як публіцистичної та і наукової літератури. В одних роботах порушувалися проблеми кількості загиблих, в інших – розглядалося це явище на різних соціологічних рівнях, досліджувалися згубні демографічні, психологічно-ментальні та інші наслідки цієї найстрашнішої трагедії українського народу ХХ століття, коли кількість загиблих на окремо

взятій території дорівнювала за площею кількості середньої за площею держави Європи.

У світовій історії подібних випадків не було. Колишні в'язні Освенціму, що залишилися живими після перебування в найвідомішій душогубці епохи Другої світової війни, котрі ведуть активне громадське життя і розповідають молоді про релалії гітлерівського окупаційного режиму, навіть у тих жахливих умовах стверджують, що заради шматочка їжі не гребували жодними моральними принципами – бо розуміли, що для того, щоб жити потрібно було їсти. І тому, у тих, хто помирав ментально відбирали залишки їжі. І навіть билися за це. Та в українських селах ситуація була геть іншою – спеціальних пайків не отримував ніхто. Були тільки фантастичні плани хлібозаготівель, які виконати було неможливо знесиленим українським селянам. Брак жодних перспектив на краще осягне майбутнє, жодної фінансової чи бодай продуктової допомоги селянам. І це все на фоні непримиренного атеїзму і усвідомлення того, що Бога немає, втрати всіх християнських цінностей. І тому були непоодинокими випадки канібалізму, коли дорослі люди, які втрачали розум від безвиході, з'їдали власних або чужих дітей. Про таке навіть колишні в'язні Освенціму чи інших таборів смерті не пишуть... Переважна більшість як наукової, так і публіцистичної літератури висвітлює проблему Голодомору досить однобоко в плані того, що абсолютно всі голодували і всім було погано [9; 8; 7]. Одні померли, інші вижили, кому пощастило. Та чи справа у якомусь ефемерному везінні чи в інших аспектах соціально-економічного становища людини на Україні у 20-30-х рр. ХХ століття?

Метою даної роботи є вивчення медичних аспектів проблем здоров'я людей в 1932-1933 рр. на Україні, аналіз типових хвороб того часу, виявлення безпосередніх причин смертей людей у документації 1932-1933 рр. на Україні, виявлення контрастів соціально-економічного забезпечення різних прошарків населення України в цей період.

Проблема турботи за стан здоров'я населення України (суто на теоретичному рівні) мала б бути ключовою для тодішніх будівників прекрасного майбутнього.

Та насправді першочерговим завданням тодішніх будівників комунізму були: стаханівський рух, перші п'ятирічки, комсомольські та піонерські змагання, прославлення партії та уряду.

Рівень медицини у тодішніх містах був вищий, ніж у селах. Натомість у 30-х рр. ХХ століття були введені платні послуги для жителів сіл. А з 1933 р. сільських жителів, згідно нормативних документів, не можна було обслуговувати [8, с. 12]. Тобто, вони позбавлялися будь-якої можливості отримати якісну професійну медичну допомогу, навіть за власний рахунок. Іншими словами, українські селяни не мали однакових прав з жителями міст – тобто діяли подвійні стандарти життя. Таку можливість держава теж не давала.

Харчування – поняття матеріальне, тому, рівень зарплати того часу теж варто враховувати для повної уяви цілісної картини реалій того часу. А рі-

вень харчування залежав безпосередньо від рівня заробітної платні людини, від її посади та місця у тодішньому суспільстві. Відомо, що середньостатистичний робітник отримував зарплату від 50 до 100 карбованців на місяць; учитель, лікар – близько 500; слідчі ЧК, ГПУ, НКВС – близько 600 плюс практично безкоштовний продуктовий набір; зарплата С. Косіора – 6000 карбованців. Є відомості, що районний керівний працівник номенклатурної категорії щомісяця отримував 2 кг крупів, 1 кг макаронів, 2 кг риби, 1 кг цукру, 1 кг сиру бринзи, 1 кг кондитерських виробів, 0,5 л олії, 2 шматки мила і 250 штук цигарок [8, с. 36]. Вказані норми стосувалися також і членів родин цих відповідальних осіб.

А типовий приклад того, як харчувалися пересічні трудівники зустрічається у описі любовинського краєзнавця В. Стрільця: «як згадує очевидця тих подій І. Гусман, тоді всі молили жолуді і їли. Люди просили і жолудів, аби щось поїсти. Їли картопляні лушпиння, добавляючи жолуді, а влітку – лободу. Батько працював у Харкові. На пайок одержував борошна 2 кг на місяць, а хліба – 400 грам на день. Мати була позбавлена хлібної картки, бо їй у довідці записали: «...має хату і льох». Біля більшості продуктових магазинів сиділи і лежали пухлі люди, у головах яких кішіло вошами. Та на них майже ніхто уваги не звертав...» [6, с. 297]. Стає очевидним, що подібне харчування ні фізичного, ні психологічного здоров'я не додавало, забиало життєві сили. Натомість, тодішня радянська країна чекала на заводах, фабриках, колгоспних ланах, майстернях небувалих трудових подвигів від робітників та селян. Подібна інформація зустрічається у наукових та публіцистичних роботах краєзнавців Харківської області [1; 2; 6; 7].

Щодо пресловутої рівності радянського суспільства, варто зазначити, що високе партійне керівництво надзвичайно турбувалося про певні категорії. Зокрема, у постанові про покращання матеріально-побутових умов керівних районних працівників від 1 листопада 1932 р. наводився перелік, хто саме належав до привілейованих їдців: секретар РПК, зав культури, голова РВК, завагітмас, два заступники голови РВК, зав райфінвідділом, зарай постач, голова КК РСІ, начальник ДПУ, голова райпрофради, начальник міліції, голова районної споживспілки, голова РКС, завідувач банком, народний суддя, редактор газети, керівник заготзерна, слідчі, завідувач РВНО, секретар ЛКСМУ, секретар РВКу. Саме ці відповідальні працівники мусили боротися з тодішнім «класовим ворогом» – знесиленням трудовим селянством, яке платило своїм життям та здоров'ям за гарно вкомплектовані харчові пайки верхівки радянського суспільства та тодішніх керманців комуністичної партії.

Валківська дослідниця голодомору 1932-1933 рр. Т. Поліщук у своєму дослідженні (1997) приховуючи справжні масштаби лиха, констатує, що місцеві чиновники у графах про причину смертей вказували такі причини смертей людей, померлих у той період, як малокровіє, водянка, гідремія, старість (про людей віком близько 40 років), сла-

бість, причина невідома, порушення серцевої діяльності, від виснаження організму [9, с. 115].

Вона дослідила архівні дані валківського санітарного лікаря про загрозовий санітарно-епідемічний стан району від 11 листопада 1932 р. В. М. Жуковського, які свідчили про наявність дитячих інфекцій (дифтериту та скарлатини в 11 селах), сипного тифу, кишкових інфекцій (брючного тифу та дизентерії у 52 населених пунктах). Лікар вказує, що і люди, і тварини повсюдно кашляють, та причини кашлю скрізь різні. Не вибраний та не вивезений вчасно гній, повсюди бруд, трупи померлих тварин, забруднення артезіанських вод, відсутність або недостатня кількість громадських вбиралень, відсутність кухонь або впорядкованих харчоблоків, повсюдна відсутність елементарно – рушників та мила на фермах, пекарнях, нелюдські умови проживання у колгоспних гуртожитках, погане харчування селян у непристосованих приміщеннях – найтипівіші зауваження від контрольних оглядів тодішнього санітарного лікаря району. Закінчив свій звіт лікар В. Жуковський негарними перспективами розповсюдження інфекційних хвороб у районі [9, с. 106].

Зі споминів Артура Кестлера, британського письменника та журналіста, комуніста, який відвідав Харків у 1932 р. можна дізнатися, що кожного ранку у харківських газетах писалися звіти про виконання та перевиконання планів, про змагання між сповненими ентузіазму ударними бригадами, про героїку праці, про велетенські заводи. І ні слова про голод, про тиф, про село, що гинуло [4, с. 116]. Ці ж факти знаходять підтвердження і в роботі Кушнеж Р. [3, с. 153].

Та з іншого боку не можна сказати, що в історії охорони здоров'я не було у цей час жодного прогресу. Зокрема, у 1932-1934 р. у Харкові видавався журнал «Проблеми харчування». У журналі висвітлювалися питання фізіології та біохімії харчування, гігієни харчування і харчової мікробіології, профілактичного, лікувального харчування та ін. Серед авторів статей були такі відомі вчені, як професори-дієтологи М. І. Певзнер, М. М. Губергріц і О. Й. Войнар. Значна кількість їх публікацій була присвячена дієтичному харчуванню, зокрема, системі зигзагоподібного харчового режиму при різних захворюваннях, лікуванню проносів, організації дієтичного харчування на курортах, ролі молочнокислих дієтичних продуктів із соєвого молока та їхній суміші з коров'ячим [8, с. 13]. Водночас необхідно підкреслити, що спільна робота вітчизняних фахівців лікувальної медицини з гігієністами мала велике значення для вирішення низки актуальних питань лікувального харчування. Зокрема, це дослідження щодо споживання сирової їжі, вивчення поживних і лікувальних властивостей ацидофільного молока, ацидофільно-дріжджового молока, щодо підвищення біологічної цінності консервів і зберігання в них вітамінів, щодо виробництва та вивчення значення дієтичних консервів, у тому числі для діабетиків, щодо виробництва м'ясних і рибних консервів для хворих на хронічний гастрит, коліт, виразкову хворобу та ін. [8, с. 12].

На 1933 р. на території Радянської України функціонувало 28 вищих медичних навчальних закладів та 29 середніх закладів. Також в цей період було відкрито 30 науково-дослідних інститутів медичного профілю, серед яких варто виділити розташовані у Харкові, Києві, Одесі, В цей час діяли онкологічні та радіотерапевтичні диспансери, нейрохірургічна, офтальмологічна та стоматологічна, психоневрологічна види допомоги.

Підсумовуючи медичні аспекти охорони здоров'я людей на початку 30-х рр. ХХ ст. на Україні, слід зазначити, що типовими хворобами того часу були дифтерит, скарлатини, сипний тиф, брюшний тиф, дизентерії, різні види бронхітів, педикульоз. Загалом, ситуація виглядає такою, що ніякої системи охорони здоров'я у сільській місцевості для пересічних трудівників просто не існувало. Держава в особі її партійних та державних керівників воліла не помічати щоденні проблеми людей, надвисокий рівень смертності людей. Українське населення мало без допомоги держави вирішувати свої проблеми та проблеми своїх родин. Безпосередніми причинами смертей у документації 1932-1933 рр. вказувалися малокровіє, водянка, гідремія, старість (про людей віком близько 40 років), слабкість, причина невідома, порушення серцевої діяльності, від виснаження організму. Незважаючи на наявність санітарних лікарів у районах, характерною рисою проживання селян та робітників було ігнорування дотримання керівництвом гуртожитків та колгоспів санітарних правил проживання та умов праці. Владі байдуже було до здоров'я та життя простих людей. Натомість у багатьох українських містах у 1932-1933 рр. розвивалася медична наука, у багатьох містах працювали медичні інститути, училища, видавалася спеціалізована література, лікарі та медики-науковці шукали та знаходили новітні ефективні методи лікування найрозповсюдженіших на той час недугів.

Список використаних джерел

1. Зміївський край за часів сталінізму (1921-1953 рр.): Збірка дослідницьких робіт /Ю. О. Солдатенко, А. С. Богацька, В. В. Майстро, С. В. Полях. -Х.: Мачулін, 2016. - 212 с.
2. Ісаїв О. Я. Борівщина в роки голодомору (1928-1933)/ О. Я. Ісаїв.-Х.: Райдер, 2008. - 496 с.
3. Кушнеж Р. Документи польської дипломатії та розвідки про голодомор/Р. Кушнеж //Голодомор 1932-1933 років в Україні: причини, демографічні наслідки, правова оцінка. Матеріали міжнародної наукової конференції.-К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2009.- С. 144-169.
4. Листи з Харкова. Голод на Україні та на Північному Кавказі в повідомленнях італійських дипломатів 1932-1933 рр. / Укл. Андреа Граціозі. -Х.: Фоліо, 2007. - 255 с.
5. Романець Н. Р. Репресивна політика радянської влади в українському селі (1928-1933 рр.) у висвітленні сучасної історіографії /Н. Р. Романець //Чорноморський літопис. Науковий журнал. -2013. -Вип.7. - С. 124-132.
6. Скотар І. Ф. Валківська старовина: Історико-краєзнавчий нарис /І. Ф. Скотар.-Х.: РВП «Оригінал», 1993. - 80 с.
7. Стрілець В. В. Люботин: Історико-краєзнавчий нарис/В. Стрілець.-Х.: Торсинг, 2002. - С. 295-298.

8. Товкун Л. П. Внесок учених-гігієністів у розвиток дієтичного харчування в Україні (20-30-ті роки ХХ століття)/Л. П. Товкун// Молодий вчений.- № 1 (28) - Частина 2 - січень, 2016. -С. 12-14.

9. Чорні жнива: Голод 1932-1933 років у Валківському та Коломацькому р-нах Харківщини: [Документи, спогади, списки померлих] / Упор. Т. Поліщук. - К.; Х.; Нью-Йорк; Філадельфія: Вид-во М. П. Коця, 1997. - 368 с.

References

1. Smiyivskii kraisa thasivstalinizmu (1921-1953 rr.): Sbirka doslidnizkihrobit /Y. O. Soldatenko, A. S. Bogazka, W. W. Maystro, Y. W. Poliah. -H.: Matshulin, 2016. - 212 s.
2. Isaiv O. Y. Boriwtshina v roki holodomoru (1928-1933)/ O. Y. Isaiv.-H.: Rayder, 2008. - 496 s.
3. KushnesR. Dokumenti polskoi diplomatii ta rosvizki pro holodomor/R. Kushnesh //Holodomor 1932-1933 rokiv v Ukraini: pricini, demograficni naslidki, pravovaozinka. Materiali minarodnoi naukovoi kongerenzii.-K.: VD «Kievo-Mogilanskaiaakademiia», 2009.-S. 144-169.
4. Listi s Harkova. Holodna Ukrainitana Pivnithnomu Kavkasi vповідомленнях італійських дипломатів 1932-1933 rr. / Ukl. Andrea Graziosi. -H.: Folio, 2007. - 255 s.
5. Romanez N. R. Represivna politika radianskoi vladi v ukrayinskomu seli (1928-1933 rr.) u visvitlenni sutshasnoi istoriohrafii /N. R. Romanez//Tshornomorskii litopis. Naukovii shurnal.-2013.-Wip.7.-S. 124-132.
6. Skotar I. F. Walkivska starovina: Istoriko-kraiesnavthii naris/I. F. Skotar. -H.: RVP «Orihinal», 1993. - 80 s.
7. Strilez W. W. Liubotin: Istoriko-kraiesnavthiynaris/W. Strilez.-H.: Torsinh, 2002. - S. 295-298.
8. Tovkun L. P. Vnesok uchenich gigieznistiv u rosvztoz dizetihnego harchuwannaz v Ukraini(20-30-ti roki XX stolittya)/L. P. Tovkun// Molodii vchenii.- № 1 (28) - Chastina 2. - sichen, 2016. -S. 12-14.
9. Tshorni shniva: Holod 1932-1933 rokiv u Walkivskomu ta Kolomazkomu raionah Harkivtshini [Dokumenty, spogadi, spiskipomerliih] / Upor. T. Polishtshuk. - K.; H.; N.-Y.; F.: Wid-vo M. P. Kozia, 1997. - 368 s.